

עורכים: פאול ריבלין, יצחק גל, ע' עורך: תרזה הרינגס, גל בוינובר

כרך 3, גיליון 2

פברואר 2013

שוק הנפט: שינויים דרמטיים אך לא במחירים **ד"ר פאול ריבלין**

מחירי הנפט גבוהים וסביר להניח שישארו כך, על אף ההתפתחויות הדרמטיות המשפיעות על שווקי הנפט הבינלאומיים. הראשונה בהן היא הגברת תפוקת הנפט והגז בארצות הברית. השניה היא גידול התפוקה והיצוא העיראקיים, שכמעט ומאזנים את הצניחה במכירות האיראניות. התפתחות נוספת היא הגידול בצריכת הנפט במזרח התיכון ובמיוחד בערב הסעודית. לבסוף, שני גורמים אחרים גורמים לחששות לגבי אספקת הנפט מהמזרח התיכון ותורמים למחירים הגבוהים: השפעות ה"אביב הערבי", שהגבירו את אי-הודאות הפוליטית, והמשבר סביב תכנית הגרעין האיראנית.

יחידת הסטטיסטיקה של משרד האנרגיה של ארצות הברית, The Energy Information Administration (EIA) העריכה שתפוקת הנפט הגולמי של ארצות הברית עמדה בשנת 2012 על 6.4 מיליון חביות ליום בממוצע, צמיחה של 14 אחוזים לעומת שנת 2011. תפוקת הנפט הגולמי של ארצות הברית צפויה לעלות ל-7.3 מיליון חביות ליום בשנת 2013 ול-7.9 מיליון חביות ליום בשנת 2014. מאז שנת 2008, תפוקת הנפט האמריקאית עלתה ב-25 אחוזים וה-EIA צופה שהיא תצמח בשלושים אחוזים נוספים עד 2020, ל-11.1 מיליון חביות ליום. מדובר בעיקר בפצלי שמן. כתוצאה מהייצור המוגבר, יבוא הנפט של ארצות הברית צנח מ-60 אחוזים מסה"כ הצריכה בשנת 2005 ל-42 אחוזים בשנת 2012.

טבלה מס' 1 מראה את התפתחות ייצור הנפט העולמי בין השנים 2005 ו-2011. סך הייצור גדל במעט בלבד, בעוד שבאמריקה הצפונית הוא גדל ב-10 אחוזים. האזור השני שחוה צמיחה משמעותית היה אירואסיה, כולל רוסיה והרפובליקות של מרכז אסיה (הנתונים עבור שנת 2012 אינם מלאים, אולם הם מבטאים את המשך המגמות הללו).

טבלה מס' 1

ייצור הנפט העולמי, 2005-2011
(מיליון חביות ליום)

2005-2011 השינוי באחוזים	2011	2009	2007	2005	
10.0	16.7	15.5	15.4	15.2	אמריקה הצפונית
6.8	7.8	7.5	7.2	7.3	אמריקה הדרומית
-31.1	4.2	5.0	5.4	6.1	אירופה
12.7	13.3	12.9	12.6	11.8	אירואסיה

5.1	26.9	24.4	24.6	25.6	המזרח התיכון
-7.0	9.4	10.5	10.5	10.1	אפריקה
2.3	8.7	8.6	8.5	8.5	אסיה ואוקיאניה
2.8	87.0	84.4	84.2	84.6	סך הכל

מקור: Energy Information Administration, משרד האנרגיה, וושינגטון

טבלה מס' 2 מראה שהצריכה העולמית גדלה ב-10.5 אחוזים. ההבדל בין הייצור והצריכה מדי שנה מוסבר על ידי שינויים במלאי הנפט. אמריקה הצפונית חוותה צניחה של 7.1 אחוזים ואירופה צניחה של 8.5 אחוזים כתוצאה מהמיתון שהחל בשנת 2008. ביתר העולם הייתה עליה בביקוש, במיוחד במזרח התיכון, שם הייתה עליה של 27 אחוזים בצריכה.

טבלה מס' 2

צריכת הנפט העולמית, 2005-2011
(מיליון חביות ליום)

2005-2011 השינוי באחוזים	2011	2009	2007	2005	
-7.1	23.4	23.0	25.1	25.2	אמריקה הצפונית
18.2	6.5	6.1	5.9	5.5	אמריקה הדרומית
-8.5	15.0	15.4	16.2	16.4	אירופה
7.3	4.4	4.1	4.1	4.1	אירואסיה
27.6	7.4	6.8	6.3	5.8	המזרח התיכון
10.0	3.3	3.3	3.1	3.0	אפריקה
17.5	28.2	26.1	25.0	24.0	אסיה ואוקיאניה
10.5	88.2	84.8	82.6	84.0	סך הכל

מקור: Energy Information Administration, מחלקת האנרגיה, וושינגטון

ארצות הברית אינה המדינה היחידה עם מאגרי פצלים גדולים. בשבועות האחרונות נודע על תגלית משמעותית של עד 223 מיליארד חביות פצלי שמן בדרום אוסטרליה. לתגלית יתכן שווי של 20 טריליון דולר, אבל נדרשת זהירות רבה בהתחשב בגיאולוגיה המורכבת הכרוכה בכך. ההודעה, עם זאת, מוסיפה תנופה למאמצים הנערכים ברחבי העולם להפקת נפט וגז מפצלי שמן. לישראל, ירדן ומדינות צפון אפריקה יש מאגרי פצלי שמן גדולים. התגליות האחרונות עשויות להגדיל את התמריצים להשקעה בטכנולוגיה ואת הסיכויים שמאגרי פצלי שמן רבים יותר ינוצלו למטרות מסחריות.

ארצות הברית חווה גם עליה מהירה בייצור גז טבעי, דבר שיש לו השפעה משמעותית על כלכלתה. ה-EIA מעריכה שלארצות הברית יש כ-62 טריליון מטרים מעוקבים של עתודות גז טבעי, כמות הדומה לעתודות הנפט המוכחות של ערב הסעודית ושווה ל-100 שנות ביקוש אמריקאי. הפקת הגז הטבעי גדלה בכמעט 35 אחוזים בשנים 2004-2012, כאשר פצלי שמן היוו את המקור העיקרי. במהלך העשור האחרון, חלקם של פצלי השמן בייצור הגז הטבעי בארצות הברית עלה משני אחוזים ל-37, וכתוצאה מכך, ארצות הברית עקפה את רוסיה כיצרנית הגז הטבעי הגדולה בעולם.

התפתחויות חשובות היו גם במזרח התיכון. ראשית, עיראק חווה עליה חדה בתפוקת הנפט. התפוקה גדלה ברציפות מקצת יותר משתי מיליון חביות ליום בשנת 2007 לכמעט 3 מיליון חביות ליום בשנת 2012. צמיחה זו, של 46 אחוזים, כמעט ומאזנת את הצניחה בתפוקה האיראנית, ממעט יותר מ-4 מיליון חביות ליום בשנת 2007 לכ-3 מיליון חביות ליום ב-2012. כתוצאה מהסנקציות שהכתיבה

ארצות הברית, יצוא הנפט הגולמי של איראן צנח לכמיליון חביות ליום בסוף שנת 2012, לעומת 2.4 מיליון בשנה הקודמת. בינואר 2013, שר הנפט האיראני הכיר לראשונה בכך שיצוא הנפט צנח בלפחות 40 אחוזים בשנה האחרונה. האפשרות של צניחה בייצור הנפט האיראני עוררה חששות בקרב אנליסטים בשוק הנפט, אולם חששות אלו שכחו במידת מה בשל הגידול בתפוקה בעיראק ובמדינות נוספות.

ה-IEA אופטימית לגבי עיראק. היא צופה שייצור הנפט העיראקי יוכל להכפיל את עצמו עד שנת 2020 ל-6.1 מיליון חביות ליום ולהגיע ל-8 מיליון חביות ליום בשנת 2035. עיקר הגידול בתפוקה יגיע מהשדות באזור השיעי הדרומי, בקרבת בצרה. פתרון סכסוכים לגבי השליטה על ענף הנפט והגז בכורדיסטן יאפשר גם גידול משמעותי בתפוקת הנפט בשדות הצפוניים.

כדי שהדבר יתאפשר, יהיה צורך בהתקדמות מהירה בכל השלבים של שרשרת האספקת בתחום האנרגיה, ובנוסף בביטחון וביציבות הפוליטית.

יהיה צורך בזמינות של אסדות קידוח מתאימות ויידרו השקעות גדולות על מנת להזרים 8 מיליון חביות מים ביום מהמפרץ אל שדות הנפט הדרומיים של עיראק. מים אלו יידרו להפקת הנפט ולהקלת הלחץ על מקורות המים המתוקים המועטים. יהיה צורך לפתח יכולת אחסון והובלת נפט על מנת לאפשר את התרחבות התפוקה ולצמצם הסתמכות-יתר על הנתבי הימי הדרומי.

מגמה משמעותית נוספת הייתה העליה בצריכת הנפט בקרב יצרניות הנפט במזרח התיכון. ערב הסעודית היא כעת צרכנית הנפט השישית בגודלה בעולם; היא מנצלת יותר מרבע מתפוקתה היומית של כמעט 10 מיליון חביות ליום. שש חברות אופ"ק במזרח התיכון (איראן, עיראק, כוויט, קטר, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות הערביות) חוו בעשור הראשון של המאה ה-21 עליה של 56 אחוזים בצריכת הנפט, פי ארבע מהשיעור העולמי ופי שתיים מזה של אסיה.

ישנן מספר סיבות לצמיחה המהירה של הצריכה. הראשונה היא הדמוגרפיה. בין השנים 2000 ו-2012, אוכלוסיית שש מדינות אופ"ק המזרח תיכוניות גדלה כמעט בשליש, מ-115 מיליון ל-152 מיליון. כתוצאה מכך, הביקוש לחשמל, מים ודלק עלה. כושר ייצור החשמל בסעודיה הוכפל בעשור האחרון; בתקופות של צריכת שיא, חצי מהחשמל משמש להפעלת מזגנים.

הסיבה השנייה לעליה בצריכה במזרח התיכון נובעת מאופן ייצור האנרגיה, שבעצמו דורש אנרגיה. אראמקו, חברת הנפט הסעודית שבבעלות המדינה, צורכת קרוב ל-10 אחוזים מתפוקת האנרגיה של המדינה. ניסיונות לגוון את הכלכלה הסעודית – וכלכלות אחרות במפרץ – מעבר לנפט, גז ומוצרים פטרוכימיים, היו מוגבלים עד כה. הסיבה השלישית לצריכת הנפט המוגברת היא חוסר היעילות של שווקי האנרגיה המקומיים. כ-65 אחוזים מהחשמל הסעודי מופק באמצעות נפט. במדינות מפותחות, עליות מחירים וחוסר היעילות היחסי של השימוש בנפט לצורך הפקת חשמל הובילו להפסקתו ההדרגתית.

השימוש הבזבזני בנפט נעשה מכיוון שהוא מסובסד באופן משמעותי. הסובסידיות לאנרגיה במזרח התיכון מוערכות בכ-200-170 מיליארד דולר, השווים ל-5-6 אחוזים מהתמ"ג ומהוים שני שלישים מסך סובסידיות האנרגיה בעולם. הסובסידיות התאפשרו בשל המחיר הבינלאומי הגבוה של הנפט, שגרם לצמיחה עצומה בהכנסות. אחת הדרכים הפשוטות ביותר להפצת עושר הנפט הייתה לגבות סכומים נמוכים בעבור אנרגיה. משמעות הדבר היא גם שהמחיר האלטרנטיבי שיצואניות הנפט משלמות על מחירי האנרגיה המקומיים הנמוכים, במונחים של אובדן יצוא, הוא גבוה. איראן, ירדן, מצרים ומדינות אחרות באזור כולן סובלות מאותה בעיה.

כתוצאה ממגמות אלו, ה-Royal Institute for International Affairs בלונדון קבע כי ערב הסעודית עלולה להפוך ליבואנית נטו של נפט עד שנת 2038, ואילו חברת הייעוץ הפיננסי הסעודית, ג'דוא, העריכה כי המדינה עלולה לכלות את כל יכולת הייצור שלה, העומדת על 12.5 מיליון חביות ליום, עד שנת 2043.

מדינות המפרץ התרגלו להכנסות נפט גבוהות, על אף שהן מחזיקות ברזרבות פיננסיות גדולות ונסתרות בחלקן. בינואר 2012, עלי אבראהים אל-נעימי, שר הנפט הסעודי, אמר שעל מנת לאזן את תקציבה, ערב הסעודית ניסתה לשמר את מחירי הנפט ב-100 דולר לחבית במהלך שנת 2012. מחיר הסל של אופ"ק עמד במוצא על 109.45 דולר בשנת 2012, עליה של 1.9 אחוזים לעומת שנת 2011. ב-

2011, מחיר הסל עלה ב-30 אחוזים, כך ששימור המחיר בשנת 2012 נחשב בעיני אופ"ק להישג משמעותי.

בשנת 2012, סך ההכנסות של חברות אופ"ק מהמזרח התיכון ומצפון אפריקה מיצוא נפט הגיע לכ-760 מיליארד דולר, כ-75 אחוזים מכלל הכנסות אופ"ק. ההכנסות לפני עשר שנים היו הרוויחו כ-150 מיליארד דולר. מדובר בגידול עצום, גם אם האינפלציה נלקחת בחשבון. ה"אביב הערבי" אילץ את ערב הסעודית ומדינות אחרות להוציא סכומי כסף גדולים על רווחה, וכתוצאה מכך, הן הזדקקו יותר מבעבר להכנסות. קרן המטבע הבינלאומית העריכה שמחיר הנפט צריך לעמוד על 80 דולר לחבית על מנת שערב הסעודית ואבו דאבי יוכלו לאזן את תקציביהן. רק לפני עשור הן היו מסוגלות לאזן את תקציביהן במחיר של 25 דולר לחבית נפט. ה-Institute of International Finance צופה כי בשנת 2015 נקודת האיזון תעלה ותגיע למחיר של 110 דולר לחבית.

מהן ההשלכות של השינויים במבנה של תפוקת הנפט? למרות שתפוקת הנפט בארצות הברית מתרחבת, היא לא תחליף יצרניות אחרות בשוק. הדבר נובע מכך שהביקוש, בעיקר מצד סין, צפוי להמשיך לגדול. פיתוח פצלי השמן והמעבר לשימוש בסוגי דלק אחרים באירופה ובמקומות אחרים צפוי לעזור לענות על הביקוש המוגבר, אך לא להחליף מקורות קיימים. הביקוש לנפט ימשיך לגדול.

השלכה גיאופוליטית אחת כבר ברורה. תפוקת הנפט הגדלה של ארצות הברית, יחד עם התפוקה המוגברת של ערב הסעודית, סייעו בקיזוז הנפט האיראני והפכו את הסנקציות שהוטלו על איראן למוצלחות יותר משציפו לפני שנה. אבל המעורבות האמריקאית במזרח התיכון אינה נובעת רק מיבוא נפט. ארצות הברית רוכשת רק כ-12 אחוזים מהנפט שלה ממדינות המפרץ. האינטרס שלה מתמקד פחות בכמות הנפט המגיע לארצות הברית ויותר בנגישות הכללית וביציבות האספקה עליהן נשענת הכלכלה העולמית. ארצות הברית תושפע מכל שיבוש בשוק העולמי שיגרום להעלאת מחירים.

המשמעות של המאזן החדש של תפוקת הנפט העולמית חורגת מהמזרח התיכון ובעלת השפעה מכריעה על מערכת היחסים בין ארצות הברית וסין. בייג'ינג תגביר את היבוא מהמזרח התיכון, בעוד שהתלות הישירה של ארצות הברית במדינות המפרץ נמוכה ועלולה לרדת עוד יותר. אולם, כוחות הצבא של ארצות הברית הם אלו השומרים את קווי האספקה פתוחים, בעיקר באמצעות העמידה מול איראן. השינוי המרכזי השני הוא התחזקותה המתמשכת של כלכלת ארצות הברית; ובמיוחד התחזקות מאזן התשלומים שלה, כתוצאה מהגברת הייצור המקומי שלאנרגיה. בעקבות זאת, היא תיעשה פחות תלויה ברכישת מלווים של ממשלת ארצות הברית על ידי סין. כל זה נובע משינויים בשווקי האנרגיה שלא בהכרח משתקפים במחירים.